

דוח מחקר
אוגוסט 2019

על הקושי לקבוע מהי פגיעה מידתית באזרחים בעת לחימה

דני סעטמן | רענן סוליציאנו-קינן | מיכה מנדל

מגיבים: עמיחי כהן | מרדכי קרמניצר

דוח מחקר על הקושי לקבוע מהי פגיעה מידתית באזרחים בעת לחימה

דני סטטמן | רענן סוליציאנו-קין | מיכה מנדל

מגיבים:

עמיחי כהן

מרדכי קרמניצר

אוגוסט 2019

The Difficulty of Determining if Collateral Harm to Civilians in Wartime is Proportionate
Daniel Statman | Raanan Sulitzeanu-Kenan | Micha Mandel

עריכת הטקסט: נילי גור אריה, תמר שקד
עיצוב הסדרה והעטיפה: סטודיו תמר ברדיין
ביצוע גרפי: נדב שטכמן פולישוק
הדפסה: גרפוס פרינט, ירושלים

מסת"ב: 3-264-519-965-978

אין לשכפל, להעתיק, לצלם, להקליט, לתרגם, לאחסן במאגר ידע, לשדר או לקלוט בכל דרך או אמצעי אלקטרוני, אופטי או מכני או אחר – כל חלק שהוא מהחומר בספר זה. שימוש מסחרי מכל סוג שהוא בחומר הכלול בספר זה אסור בהחלט אלא ברשות מפורשת בכתב מהמוציא לאור.

נדפס בישראל, תשע"ט/2019

המכון הישראלי לדמוקרטיה

רח' פינסקר 4, ת"ד 4702, ירושלים 9104602

טל': 02-5300888

אתר האינטרנט: www.idi.org.il

להזמנת ספרים:

החנות המקוונת: www.idi.org.il/books

דוא"ל: orders@idi.org.il

טל': 02-5300800 ; פקס: 02-5300867

כל פרסומי המכון ניתנים להורדה חינם, במלואם או בחלקם, מאתר האינטרנט.

המכון הישראלי לדמוקרטיה

המכון הישראלי לדמוקרטיה הוא מוסד עצמאי א-מפלגתי, מחקרי ויישומי, הפועל בזירה הציבורית הישראלית בתחומי הממשל, הכלכלה והחברה. יעדיו הם חיזוק התשתית הערכית והמוסדית של ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית, שיפור התפקוד של מבני הממשל והמשק, גיבוש דרכים להתמודדות עם אתגרי הביטחון מתוך שמירה על הערכים הדמוקרטיים וטיפוח שותפות ומכנה משותף אזרחי בחברה הישראלית רבת הפנים.

לצורך מימוש יעדים אלו חוקרי המכון שוקדים על מחקרים המניחים תשתית רעיונית ומעשית לדמוקרטיה הישראלית. בעקבותיהם מגובשות המלצות מעשיות לשיפור התפקוד של המשטר במדינת ישראל ולטיפוח חזון ארוך טווח של תרבות דמוקרטית נכונה לחברה הישראלית ולמגוון הזהויות שבה. המכון שם לו למטרה לקדם בישראל שיח ציבורי מבוסס ידע בנושאים שעל סדר היום הלאומי, ליזום רפורמות מבניות, פוליטיות וכלכליות ולשמש גוף מייעץ למקבלי ההחלטות ולציבור הרחב.

המכון הישראלי לדמוקרטיה הוא זוכה פרס ישראל לשנת תשס"ט על מפעל חיים – תרומה מיוחדת לחברה ולמדינה.

מחקר זה נעשה במסגרת הפרויקט "מידתיות במדיניות ציבורית" שהתקיים במכון הישראלי לדמוקרטיה בשנים 2015-2019. המחקר נתמך חלקית על ידי מענק (מס' 324182) של המועצה האירופית למחקר - ERC (European Research Council).

הדברים המובאים בדוח מחקר זה אינם משקפים בהכרח את עמדת המכון הישראלי לדמוקרטיה.

על עורכי המחקר והמגיבים

פרופ' דני סטטמן הוא ראש החוג לפילוסופיה באוניברסיטת חיפה. מתמחה באתיקה, פילוסופיה של המשפט ופילוסופיה פוליטית. בשנים האחרונות עוסק בעיקר בשאלות הנוגעות לאתיקה של מלחמות.

פרופ' רענן סוליציאנוֹ־קינן הוא מנהל שותף של התוכנית למידתיות בקבלת החלטות שלטוניות במכון הישראלי לדמוקרטיה. פרופסור חבר במחלקה למדע המדינה וראש בית הספר למדיניות ציבורית וממשל באוניברסיטה העברית בירושלים. מומחה לפסיכולוגיה פוליטית, מינהל ציבורי התנהגותי ומחקר אמפירי של המשפט.

פרופ' מיכה מנדל הוא פרופסור חבר במחלקה לסטטיסטיקה באוניברסיטה העברית בירושלים. מתמחה בסטטיסטיקה יישומית, בעיקר בתחומים הקשורים ברפואה ובפורנזיקה.

פרופ' עמיחי כהן הוא עמית בכיר במכון הישראלי לדמוקרטיה וראש התוכנית לביטחון לאומי ודמוקרטיה ע"ש אמנון ליפקין שחק. חבר בפקולטה למשפטים בקריה האקדמית אונו. תחומי המומחיות שלו הם משפט חוקתי ומשפט בינלאומי.

פרופ' מרדכי קרמניצר הוא עמית בכיר במרכז לערכים ולמוסדות דמוקרטיים במכון הישראלי לדמוקרטיה ומנהל שותף של התוכנית למידתיות בקבלת החלטות שלטוניות. פרופסור אמריטוס בפקולטה למשפטים באוניברסיטה העברית בירושלים. מומחה למשפט פלילי, ציבורי ומינהלי, זכויות אדם, שחיתות שלטונית ומידתיות.

תוכן העניינים

9	תקציר
11	מבוא
13	פרק 1. מידתיות בעת מלחמה
14	פרק 2. בחינת יישומו של עקרון המידתיות
16	פרק 3. הניסוי
20	פרק 4. התוצאות
30	פרק 5. מסקנות
	מאמרי תגובה
	הצעה לחשיבה אחרת על משמעותה של המידתיות בדיני הלחימה
35	עמיחי כהן
	הפחתת העמימות האופפת את המידתיות
37	מרדכי קרמניצר
	בעקבות ממצאי המחקר על שיפוטי מומחים בעניין מידתיות בלחימה:
	הצעות מעשיות
41	רענן סוליציאנוֹ־קינן ודני סטטמן
45	נספח
54	רשימת המקורות

ת ק צ י ר

עקרון המידתיות הוא דרישה של המשפט ההומניטרי הבינלאומי שנועדה לרסן את השימוש בכוח צבאי כדי להגן על אזרחים בעת סכסוכים מזוינים. המחקר המוצג כאן בחן כיצד מיישמים את העיקרון אנשי אקדמיה המתמחים בענייני משפט ומוסר, קציני צבא ואזרחים שאינם מומחים (הדיוטות). מהימנות השיפוטים בקבוצות אלו נבחנה על פי שלושה מדדים: מידת ההסכמה בין המומחים, הרגישות שלהם לגורמים רלוונטיים ועמידותם בפני הטיות. בניגוד לאזרחים, אנשי האקדמיה והקצינים עמדו בהצלחה במבחן הרגישות, ונדמה שהבינו היטב את עקרון המידתיות ברמה המופשטת; אך בבואם ליישמו – היינו לקבוע מה היקף הנזק האגבי הכרוך בפעולה שיאפשר לה להיות מוגדרת "מידתית", בכל אחת משתי הקבוצות נותרו המשתתפים חלוקים בשיפוטיהם.

ממצאי המחקר מעוררים ספק ביכולתו של עקרון המידתיות להקנות הגנה לאזרחים בעת לחימה, גם אם הצדדים הלוחמים משתדלים לפעול לפיו.

אחת המטרות העיקריות של המשפט ההומניטרי הבינלאומי היא להגן על אזרחים בעת סכסוכים מזוינים. עיקרון מרכזי המסייע להשיג מטרה זו הוא עקרון המידתיות. עיקרון זה אוסר על שימוש בכוח בנסיבות שבהן הנזק האגבי לאזרחים צפוי להיות לא־מידתי בהשוואה לערכה הצבאי של ההתקפה. יישום עקרון המידתיות מצריך אפוא לאזן בין ערכה הצבאי של התקפה לבין הנזק הצפוי ממנה לאזרחים. למרות חשיבותו של עיקרון זה, היכולת ליישם אותו – ובעיקר יכולתם של מומחים לעשות זאת – לא נבחנה עד כה באופן אמפירי. במחקר הנוכחי אנו מבקשים להשלים חסר זה.

כידוע, אין דרך אמפירית לבחון את ערך האמת של שיפוטם ערכיים. במחקר שערכנו הצענו לבחון את המהימנות של השיפוטם באמצעות שלושה מדדים: **מידת ההסכמה** בין המשתתפים, **רגישותם** לגורמים רלוונטיים **ועמידותם** בפני הטיות קוגניטיביות. בהקשר של מחקר זה **מידת ההסכמה** עניינה השונות בין שיפוט המידתיות של מומחים בהתייחס לתרחיש נתון. רמת הסכמה סבירה בשאלה נתונה היא תנאי הכרחי (אם כי לא מספיק) כדי לקבוע כי שיפוטם (ומומחים) הם מהימנים; **רגישות** עניינה בשאלה עד כמה רגישים מומחים לשינויים בערכה הצבאי של ההתקפה; **ועמידות בפני הטיות** עניינה עד כמה משפיעים על ההכרעה שיקולים לא־רלוונטיים (כגון הסדר שבו מוצגים התרחישים, זמן ההתרחשות שלהם – בעבר או בעתיד – וחשיפה ל"עוגן מספרי").¹

כדי לעמוד על מהימנותם של שיפוט מידתיות בזמן לחימה יושרו אמות מידה אלו בפרדיגמה ניסויית חדשנית, בקרב שלוש קבוצות:

(1) 289 אנשי אקדמיה העוסקים במשפט ובפילוסופיה של המוסר ומתמחים בדיני מלחמה ובתורת המלחמה הצודקת, מ־11 מדינות;

(2) 234 קציני צבא מארצות הברית ומישראל;

* דוח מחקר זה מבוסס על המאמר:

Daniel Statman, Raanan Sulitzeanu Kenan, Micha Mandel, Michael Skerker and Stephen De Wijze, "Unreliable Protection: An Experimental Study of Experts' In-Bello Proportionality Decisions," *European Journal of International Law* (Forthcoming).

1 "עוגן מספרי" פירושו נחון מספרי שאדם נחשף אליו בסמיכות להערכתו, ואשר גורם לו להערכה מספרית קרובה לאוחו נחון, גם בנסיבות שברור בהן שנחון זה אינו רלוונטי להערכה.

(3) 960 אזרחים מארצות הברית (במדגם מייצג של האוכלוסייה), שאינם אנשי אקדמיה או קציני צבא (הדיוטות).

לתוצאות המחקר השלכות חשובות על היכולת להעריך פעולות לחימה מבחינה אתית ועל פרשנותם של הדינים הרלוונטיים במשפט הבינלאומי. חוסר היכולת של המומחים – הן אנשי האקדמיה והן אנשי הצבא – ליישם באופן מהימן את עקרון המידתיות בזמן מלחמה מצביע על כך שלאזרחים בזירות לחימה לא מובטחת הגנה, גם אם הצדדים הלוחמים מכירים בעקרון המידתיות ועושים מאמץ לפעול לפיו.

הפרק השני סוקר בקצרה את עקרון המידתיות בעת מלחמה; הפרק השלישי מפרט את שלושת המדדים שלפיהם נבחנה מהימנות השיפוטים של משתתפי המחקר. הפרק הרביעי מתאר את הניסוי ואת השיטות האמפיריות שהשתמשו בהן, והפרק החמישי מציג את תוצאות הניסוי. לסיכום מובא דיון קצר בממצאים ובהשלכותיהם על שדה המחקר.

מידתיות בעת מלחמה

"תורת המלחמה הצודקת" והמשפט ההומניטרי הבינלאומי מחייבים להקפיד בעת לחימה על הבחנה בין לוחמים לבין אזרחים ודורשים מן הצבאות להגביל את השימוש בכוח כדי למנוע פגיעה באזרחים. ביסוד הגבלת השימוש בכוח עומדים שני עקרונות: ראשית, לעולם אין לפגוע באזרחים בכוונה תחילה; ושנית, אף על פי שאזרחים עלולים להיפגע בתור תוצאת לוואי של התקפות לגיטימיות על מטרות צבאיות, הפגיעה בהם צריכה להיות מידתית בהשוואה לערך הצבאי של ההתקפה (Walzer, 1977; Hurka, 2005).² הכללים האלה מסתמכים על דוקטרינת התוצאה הכפולה (Doctrine of Double Effect), הקובעת כי פעולה הכרוכה בפגיעה מכוונת בבני אדם אסורה, אבל פעולה שהנזק האגבי שלה הוא פגיעה בבני אדם – אינה אסורה. אם כן, מדינות רשאיות להפעיל כוח צבאי כדי להילחם באויביהן בעילות ולתקוף מטרות צבאיות, גם אם ההתקפות האלה מעמידות בסכנה את שלומם של אזרחים. עם זאת, דרישת המידתיות מגבילה היתר זה, ואם הנזק האגבי הצפוי לאזרחים איננו מידתי – אין להסב אותו.

לעומת האיסור המוחלט לפגוע במכוון באזרחים, דרישת המידתיות מספקת הגנה חלקית בלבד לאזרחי האויב בימי מלחמה. הרצוי ביותר היה כמובן להציע להם חסינות מלאה, אפילו מנזק אגבי, אבל מצב זה היה פוגע ביכולתן של מדינות להגן על עצמן מפני תוקפנות. ההסדר האתי והמשפטי המקובל הוא אפוא מעין פשרה בין הזכות להגנה עצמית אפקטיבית מצד אחד, לבין הרצון להגן על אזרחים מפגיעה מן הצד האחר. הפשרה הזאת באה לידי ביטוי במשפט ההומניטרי הבינלאומי, שמתיר למדינות לתקוף מטרות צבאיות גם כשצפויה פגיעה באזרחים – ובלבד שהפגיעה תהיה מידתית.

2 כלומר, לא "מופרזת" במילותיה של אמנת ז'נובה – הפרוטוקול הנוסף הראשון לאמנת ז'נובה בדבר הגנת קורבנות סכסוכים מזוינים בינלאומיים, מיום 8 ביוני 1977: סעיף 57(2)(א) (iii). במחקר זה אנו עוסקים במידתיות בהקשר של דיני מלחמה ובכללים המגבילים את פעילות הצדדים הלוחמים (*ius in bello*). אולם עקרון המידתיות בא לידי ביטוי גם בכללים הקובעים את ההצדקה למעורבות במלחמה מלכתחילה (*ius ad bellum*). מכללים אלה עולה הדרישה לשקול את התועלת שמבקשות מדינות להשיג במלחמה ולהשוותה למחיר הכרוך בה, ונקבע בהם כי אם המחיר עולה על התועלת, המלחמה אינה מוצדקת מבחינה מוסרית ואין לצאת אליה (Hurka, 2005: 35–36).

בחינת יישומו של עקרון המידתיות

בעשורים האחרונים זכה עקרון המידתיות לתשומת לב רבה בדיונים על המוסריות ועל החוקיות של פעולות מלחמתיות (Gardam, 2004; Hurka, 2005;). לכל הדיונים הללו משותפת ההנחה שכאשר הצדדים הנלחמים מסכימים לפעול בהתאם לעקרון המידתיות, הם מסוגלים ליישם אותו. מטרתו של המחקר המובא כאן היא לבחון בפעם הראשונה הנחה זו באופן אמפירי.

יישומו של עקרון המידתיות מחייב להפעיל שיקול דעת, בדרך כלל של מומחים – משפטנים בתחום המשפט הבינלאומי, פילוסופים של תורת המוסר וקציני צבא. כדי לעמוד על המהימנות של יישום עקרון המידתיות בידי מומחים בדקנו במחקר שיפוטי מידתיות של אנשי אקדמיה בתחום המשפטים והפילוסופיה של המוסר, של קציני צבא מישראל ומארצות הברית ושל מדגם מייצג של אוכלוסיית ארצות הברית. אומנם הידע של קציני צבא בתחום ההסדרה המשפטית של מלחמות הוא מועט יותר משל המשפטנים, אבל יש להם ניסיון מעשי בהחלטות בשטח. המדגם המייצג של אוכלוסיית ארצות הברית משמש קבוצת השוואה ומאפשר לעמוד על תפקידה של המומחיות ביצירת שיפוטי מידתיות.

מדדי המהימנות

האתגר העיקרי בכל ניסיון להעריך את מהימנותם של שיפוטי מידתיות נובע מאופיים הערכי של שיפטים מן הסוג הזה. כשמדובר בשיפוט ערכי, אין מבחן אמפירי שיכול לקבוע את ערך האמת או את רמת הדיוק שלו. כדי להתגבר במידת מה על הקושי לאמוד במישרין את ערך האמת של שיפוטי מידתיות ניסחנו שלושה מדדים של מהימנות השיפוט: (1) מידת ההסכמה בין המעריכים בעניין שיפוט מסוים; (2) רגישותם לגורמים רלוונטיים; (3) עמידותם בפני הטיות.

המדד העיקרי למהימנות השיפוטים היה מידת ההסכמה בקרב המעריכים, וזו נקבעה לפי התפלגות התשובות בקרב קבוצת המעריכים בעניין מטרה לגיטימית שערכה הצבאי נתון. מידת הסכמה סבירה של שיפוטי מומחים - כלומר פיזור סביר של התשובות - היא תנאי הכרחי כדי לקבוע ששיפוט הוא מהימן (Adcock, 2001). עם זאת, אין היא תנאי מספיק, מפני שמומחים עלולים להסכים ביניהם על טעות.

המדד השני נוגע לרגישותם של המעריכים לשינויים בערכו הצבאי של היעד, כמתחייב מעקרון המידתיות (Sulitzeanu-Kenan, Kremnitzer, and Alon, 2016). כאמור, עקרון המידתיות מניח כי יש קשר חיובי בין ערכה הצבאי של התקפה מסוימת ובין מספר האזרחים המרבי שמוצדק לסכן כדי לבצעה. מכאן, אם ערכם הצבאי של שני יעדים לגיטימיים הוא שונה, מספר האזרחים המרבי שיהיה מוצדק לסכן אמור להיות שונה (אפשר לצפות שהמספר יגדל ככל שערכו הצבאי של היעד יהיה רב יותר).

המדד השלישי עוסק במידה שבה שיפוטי המידתיות מושפעים משיקולים שאינם רלוונטיים (הטיות), כגון הסדר שבו מציגים לנשאל את התרחישים, הפרספקטיבה של הזמן (אם מאורע קרה בעבר או יקרה בעתיד) או החשיפה ל"עוגן מספרי" אקראי. שלושת המדדים הללו סוכמו בלוח 1.

לוח 1

מדדים לבחינת מהימנות השיפוטים

שם המדד	הגדרת המדד
מידת ההסכמה	התפלגות השיפוטים בקרב קבוצת מעריכים בעניין מטרה לגיטימית שערכה הצבאי נתון
רגישות	רגישותם של המעריכים להבדלים בערכו הצבאי של היעד, כמתחייב מעקרון המידתיות
עמידות להטיות	מידת ההשפעה של שיקולים לא-רלוונטיים להכרעה על שיפוטי המידתיות

פרק 3

הניסוי

המשתתפים

בניסוי השתתפו 1,483 נבדקים בסך הכול. בקבוצת אנשי האקדמיה היו 289 נבדקים מ־11 מדינות, שפרסמו מחקרים אקדמיים על סוגיות מוסריות ומשפטיות הנוגעות למלחמה והוגדרו מומחים בתחום.³

בקבוצת קציני הצבא היו 234 קצינים מארצות הברית ומישראל. שתי המדינות היו מעורבות בלחימה פעילה בעשרות השנים האחרונות, ולכן שיערנו שלקצינים רבים יותר בצבאותיהן יש סיכוי להיות בעלי ידע וניסיון בשיפוטי מידתיות בשעת מלחמה.⁴

הקבוצה של תושבי ארצות הברית (960 משיבים) סיפקה מדגם של משיבים שאינם מומחים. מאחר שרוב אנשי האקדמיה המומחים היו מארצות הברית, וכך גם רוב הקצינים, נבחר גם מדגם ההדיוטות מתוך אוכלוסיית ארצות הברית. המדגם דימה את אוכלוסיית ארצות הברית ברוב המובנים, ובכלל זה מגדר, גיל, מוצא אתני, הכנסה ורמת השכלה.⁵

3 פרטים על המדגם ועל אופן בחירתו מופיעים בלוח נ-1 בנספח.

4 תיאור סטטיסטי של מדגם הקצינים מובא בלוח נ-2 בנספח.

5 ראו לוח נ-3 בנספח. נציין כי היו 4% ייצוג יתר של נשים ו-5% ייצוג יתר של לבנים, וכן 5% ייצוג חסר של היספנים ו-6% ייצוג חסר של מעוטי השכלה ("השכלה חיכונית חלקית או פחות מזה").

מהלך הניסוי

לאחר שהשיבו על כמה שאלות רקע חולקו המשתתפים באקראי ל־6 קבוצות, לפי תנאי הניסוי. המשתתפים קיבלו תיאורים של מבצעים צבאיים המתרחשים בעת מלחמה והתבקשו לקבוע מהו המספר המרבי המותר של אזרחים נפגעים. מאחר שרבים מבלבלים את דרישת המידתיות עם הכורח הצבאי (McMahan, 2009: 23), צוין בכל התיאורים שדרישת ההכרחיות מולאה, כלומר שאין דרך הפוגעת פחות בחיי אדם להשיג את היתרון הצבאי שההתקפה על היעד נועדה להשיג.

מאחר שכל משתתף קיבל תיאורים של שני מבצעים צבאיים (בסדר אקראי) שערכם הצבאי שונה, היה אפשר להעריך עד כמה השתנתה החלטת המשתתפים בהתאם לסוג היעד הצבאי. שני המבצעים הצבאיים היו התקפה על "המפקדה הראשית" והתקפה על "בסיס אווירי קטן יחסית" במדינת אויב בעת מלחמה (התיאורים המבצעיים בשלמותם מובאים בנספח). לבסוף, בניסוי שולבו מאפיינים שאין להם רלוונטיות להחלטה, שבאמצעותם התאפשר לבחון את עמידותם של השיפוטים בפני הטיות: הסדר שבו הוצגו שני המבצעים; החשיפה (או היעדר החשיפה) ל"עוגן מספרי"; תפיסת הזמן – כלומר, אם המבצע הוצג כמאורע שהתרחש בעבר או עומד להתרחש בעתיד.

אחרי שקראו את שני התרחישים התבקשו המשתתפים להשיב על השאלה אם היעד שמדובר בו הוא אכן יעד צבאי לגיטימי להתקפה (בלי קשר לנזק האגבי).⁶ שאלה זו עניינה ב"עקרון ההבחנה" בין אזרחים ללוחמים, ושאלות נוספות על הנזק האגבי הוצגו רק למשתתפים שהשיבו בחיוב על שאלה זו:

בהנחה שהתקפה על המפקדה/הבסיס האווירי תגרום לנזק האגבי בחיי אזרחים, איזו מן האפשרויות שלהלן היא הקרובה ביותר לשיפוטכם?

(1) ההתקפה מותרת רק אם אין היא מסכנת חיי אזרחים כלל, אחרת אין לתקוף את המפקדה/הבסיס האווירי (למען הפשטות

6 "האם לדעתך המפקדה או הבסיס האווירי של צבא ב' כשהם לעצמם (כלומר לפני שיובא בחשבון נזק אגבי) הם יעד צבאי לגיטימי להתקפה של צבא א'?"

אנא התעלמו מנזקים אחרים כגון פציעות, פגיעה בתשתיות וכדומה).

(2) ההתקפה מותרת כמעט בכל מחיר של חיי אזרחים.

(3) ההתקפה מותרת רק אם מספר ההרוגים מקרב האזרחים אינו עולה על ____ (אנא ציין מספר), אחרת אין לתקוף את המפקדה/הבסיס האווירי.

(4) איני יכול להשיב תשובה מנומקת על השאלה הזאת.

בשאלה הוצג לפני המשיבים מלוא קשת התשובות האפשריות לשאלת הנזק האגבי: שתי האפשרויות הראשונות הן תשובות קיצון - מותר לתקוף רק במקרה שאין סיכון לאזרחים, או שמותר לתקוף בכל מקרה - ויהא הנזק לאזרחים אשר יהיה. משיבים שלא בחרו באחת משתי התשובות האלה יכלו לבחור בתשובה השלישית ולנקוב במספר מסוים של אזרחים, או לא להשיב כלל.

בדקנו את שיפוטי המידתיות של המשתתפים באמצעות שאלות המציגות להן "עוגן מספרי":

בהנחה שהתקפה על המפקדה/הבסיס האווירי עלולה ליטול את חייהם של 30 אזרחים, איזו משלוש האפשרויות שלהלן היא הקרובה ביותר לשיפוטיך?

(1) ההתקפה על המפקדה/הבסיס האווירי של צבא ב' מותרת (שאלת המשך: האם המבצע יהיה מותר "כמעט בכל מחיר של חיי אזרחים"; מותר רק "במחיר מסוים"; או "איני יכול להשיב");

(2) ההתקפה על המפקדה/הבסיס האווירי של צבא ב' אינה מותרת, ומכאן שצבא א' חייב להימנע מלהוציא אותה אל הפועל

7 זהו ניסוחם של "תנאי העוגן" באירוע שיתרחש בעתיד. באירוע שקרה בעבר נוסחה השאלה כך: "בהנחה שההתקפה על המפקדה/הבסיס האווירי הביאה למוותם של 30 אזרחים, איזה מן האפשרויות שלהלן קרובה ביותר לדעתך?" התשובות האפשריות היו: "1) ההתקפה על המפקדה/הבסיס האווירי של צבא ב' הייתה מותרת; (2) ההתקפה על המפקדה/הבסיס האווירי של צבא ב' לא הייתה מותרת; (3) אין לי תשובה מנומקת על השאלה".

(שאלת המשך: האם המבצע מותר במקרה של "אפס הרוגים";
 "מספר מסוים"; או "איני יכול להשיב");

(3) איני יכול להשיב תשובה מנומקת על השאלה הזאת.⁸

אומנם עקרון המידתיות אינו קובע ערך אבסולוטי מדויק בכל מצב נתון, אבל משתמע ממנו שהתשובה לא תהיה קיצונית ("מותר לתקוף רק במקרה שאין סיכון" או "מותר בכל מחיר"). כשמדובר ביעד לגיטימי שערכו הצבאי אינו זניח, אפשר לצפות שהנזק האגבי המרבי המותר יהיה מספר אזרחים גדול מאפס אבל קטן מ"בכל מחיר של חיי אזרחים". הציפייה הייתה שמומחים, שמכירים את עקרון המידתיות, יימנעו מבחירה באחת משתי האפשרויות הקיצוניות ויבחרו בשלישית, כלומר ינקבו במספר כלשהו.

מספר ההרוגים האזרחים המרבי המותר שהמשתתפים שבחרו באפשרות השלישית נקבו בו הוא ציין כמותי ליישום של עקרון המידתיות בידי כל משתתף בכל אחד משני היעדים הצבאיים המתוארים, בשני התרחישים השונים. ציין זה אפשר לנו לבחון את שלושת המדדים של מהימנות השיפוט.

פרק 4

התוצאות

הלגיטימיות של היעד

לאחר שקראו את שני התרחישים נשאלו המשתתפים אם היעד שהוצג הוא יעד צבאי לגיטימי להתקפה (בלי להביא בחשבון נזק אגבי). בתשובות על השאלה הזאת היו הבדלים ניכרים בין שלוש קבוצות המשתתפים: המומחים מן האקדמיה נטו יותר לראות בשני היעדים מטרות מוצדקות להתקפה (המפקדה 91.1%, בסיס אווירי 89.3%), וכך גם קציני הצבא (המפקדה 97.4%, בסיס אווירי 94.9%). ואילו ההדיוטות ראו בשני היעדים מטרות מוצדקות פחות (המפקדה 73.9%, בסיס אווירי 69.9%).⁹

בחירת האפשרויות הקיצוניות

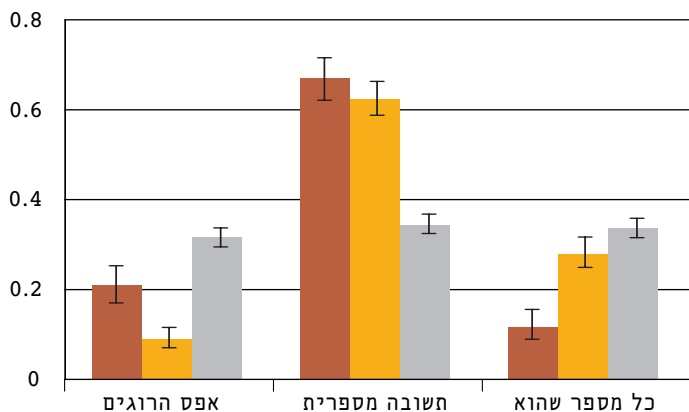
התפלגות הבחירה באחת משתי התשובות הקיצוניות אפשרה לקבוע עד כמה מבינים המשתתפים את עקרון המידתיות ברמה המופשטת. אנשי האקדמיה והקצינים נטו לבחור בתשובות הקיצוניות ("אפס הרוגים" ו"כמעט כל מספר") פחות מן ההדיוטות (ראו תרשים 1). הבדלים אלה מובהקים סטטיסטית.

תוצאות אלה תואמות את ציפיותינו שהתפלגות התשובות תשקף את מידת ההבנה של עקרון המידתיות בקרב המשיבים. כצפוי, בחירתם השכיחה של המשתתפים שהיו אמורים לדעת יותר על עקרון המידתיות - אנשי האקדמיה והקצינים - הייתה בבירור בחירה לא קיצונית. בקרב האזרחים, לעומת זאת, הייתה התפלגות הבחירה לשלוש התשובות האפשריות אחידה יחסית. תוצאה זו מאששת את ההנחה שהמשתתפים משתי קבוצות המומחים - אנשי האקדמיה והקצינים - אכן שונים מן האזרחים במידת הבנתם את עקרון המידתיות.

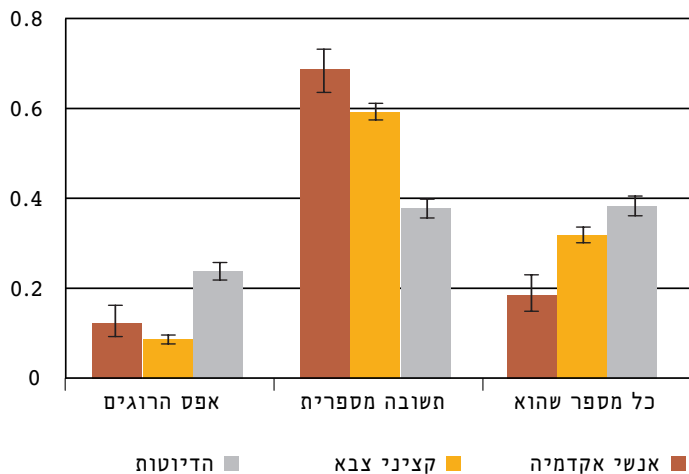
9 הבדלים אלה מובהקים סטטיסטית. לתנאי הניסוי לא היו השפעות של ממש על השיפוט בעניין לגיטימיות היעדים באף לא אחת משלוש הקבוצות.

חרשים 1
התפלגות התשובות של כל הקבוצות
בעניין שתי המטרות הצבאיות (%)

בסיס אווירי

מפקדת אויב

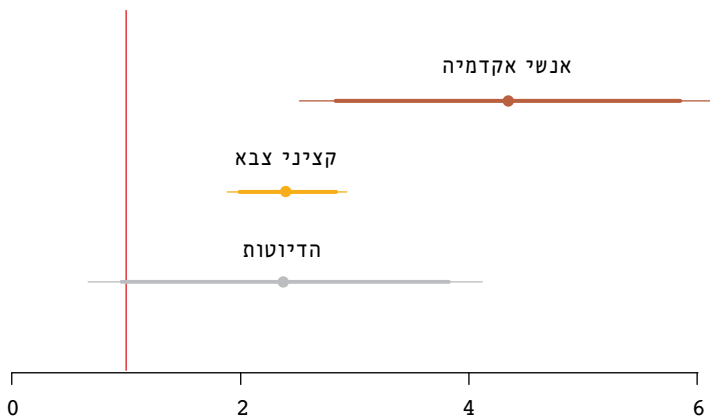

הערה: רווחי הסמך מייצגים ± 1 שגיאת חקר.

רגישות

מבחן הרגישות הראה כי המומחים היו רגישים יותר מן ההדיוטות לסוג המטרה, כלומר התירו הרג רב יותר של אזרחים בתרחיש של המטרה האסטרטגית (מפקדת האויב) לעומת התרחיש של תקיפת הבסיס האווירי. רמות הרגישות הממוצעת בקרב אנשי האקדמיה וקציני הצבא היו גדולות מ־1 ומובהקות סטטיסטית (אבל לא כן בקרב אזרחים).¹⁰

תרשים 2 רגישות לערכו הצבאי של היעד

הערה: האומדנים מייצגים את ממוצע היחס שבין מספר ההרוגים המרבי המותר בהתקפה על מפקדת האויב למספר זה ביחס להתקפה על הבסיס האווירי; רווחי הסמך של 95% (דקים) ושל 90% (עבים).

10 לפי מבחני t של חד-מדגמיים.

הרגישות לחשיבותה האסטרטגית של המטרה היא מדד חשוב למהימנות השיפוט של משתתפי יחיד, אך לבדה היא אינה מספיקה כדי לקבוע את מהימנות השיפוט של מידתיות. בחלק הבא תוצג ההערכה העיקרית של מהימנות השיפוט, כלומר מידת ההסכמה בין המשתתפים.

מידת ההסכמה

בלוח 2 שלהלן מוצגים נתוני התשובות של המשתתפים מכל שלוש הקבוצות שבחרו לנקוב במספר האזרחים. ערכי סטיות התקן והפער בין החציון לבין הממוצע מצביעים על כך שהתפלגות התשובות המספריות מפוזרת מאוד והמדגמים מכילים ערכים חריגים (outliers). התפלגות זו מלמדת על היעדר הסכמה בקרב שלוש הקבוצות בדבר הפגיעה המותרת באזרחים בשני היעדים.

לוח 2
נתוני מידת ההסכמה של המשתתפים

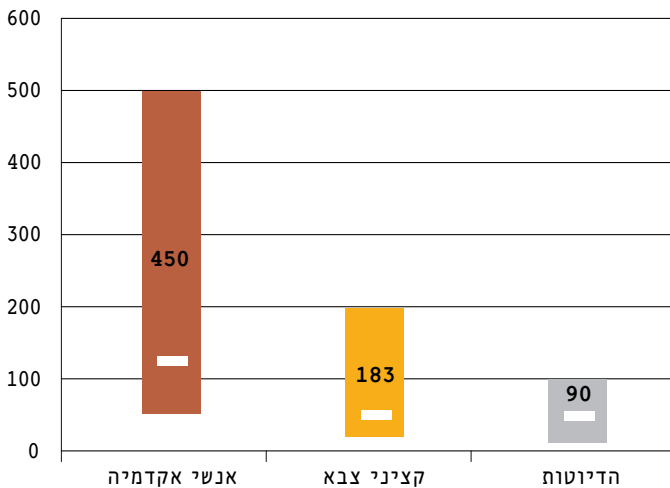
הדיוטות	קציני צבא	אנשי אקדמיה	
53,393 [644,907]	11,448 [100,536]	2,027 [12,299]	מפקדות אויב
47.5 [10; 100]	50 [30; 200]	125 [50; 500]	ממוצע (ס"ח)
196	99	66	חציון $[P_{25} - P_{75}]$
			תצפיות
90,259 [812,081]	30,888 [301,465]	527 [2464]	בטיס אווירי
40 [12; 100]	50 [20; 100]	50 [15; 100]	ממוצע (ס"ח)
160	99	69	חציון $[P_{25} - P_{75}]$
			תצפיות

הערה: ס"ח - סטיית תקן; P_{25}, P_{75} - אחוזונים 25 ו-75, בהתאמה.

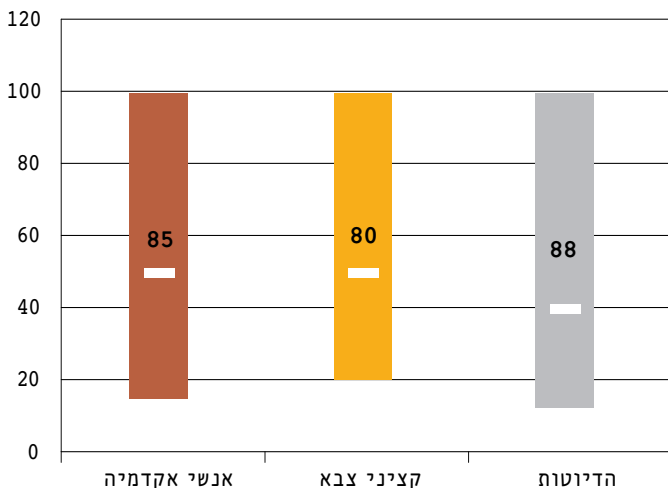
לנוכח מאפייני ההתפלגות הזאת, ניסינו לבחון אם נוכל למצוא מידת הסכמה סבירה בקרב התשובות של אחוזונים 25%-75% בלבד. אולם בשום קבוצה משלוש הקבוצות הנבדקות לא הייתה רמת הסכמה סבירה; אפשר ללמוד זאת מהפיזור בין ערכי האחוזונים 25%-75% ביחס לחציון (תרשים 3).

תרשים 3
התפלגות התשובות (בין אחוזון 25 ל-75)
והחציון של אנשי האקדמיה, הקצינים והאזרחים
בעניין מספר האזרחים המרבי שניתן לסכן

(1) לצורך תקיפת מפקדת האויב

(2) לצורך תקיפת הבסיס האווירי

בשל השונות הניכרת בין השיפוטים בתוך כל אחת מן הקבוצות, ביקשנו להוסיף ולבדוק אם אפשר להסביר את היעדר ההסכמה בהבדלים בין המשתתפים בתוך הקבוצות עצמן. לשם כך בחנו הן מדדים מקצועיים והן זהות לאומית:

- **מדדים מקצועיים.** בקבוצת אנשי האקדמיה נכללו מומחים מכמה תחומים אקדמיים כגון משפטים, פילוסופיה של המוסר, מדע המדינה והיסטוריה; אולם לא נמצאו הבדלים של ממש בין תשובותיהם של מומחים מתחומים שונים. בדומה לכך, לא נמצאו הבדלים של ממש בין קצינים בעלי ניסיון קרבי לקצינים חסרי ניסיון כזה.

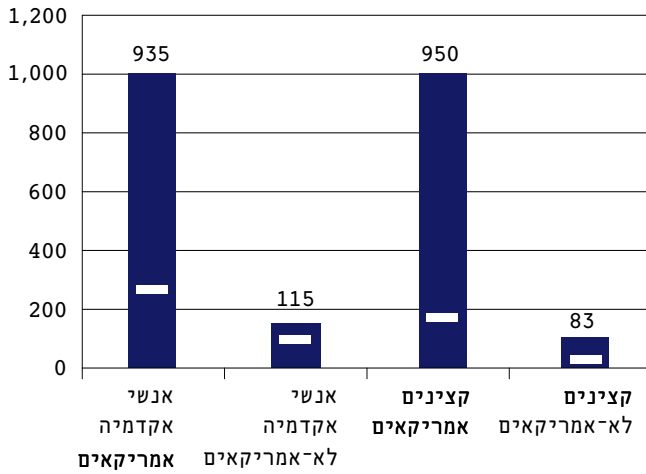
- **זהות לאומית.** בדקנו את הזהות הלאומית של שתי קבוצות המומחים. רוב אנשי האקדמיה היו אמריקאים (50.6%), והיתר מ־11 מדינות; קבוצת הקצינים התחלקה לאמריקאים (52.6%) ולישראלים (47.4%).

תוצאות השוואה זו מוצגות בתרשים 4, והן משקפות הבדלים גדולים ועקביים בין אמריקאים ללא־אמריקאים ברמת ההסכמה של שיפוטיהם, הן בקרב אנשי האקדמיה והן בקרב קציני הצבא.

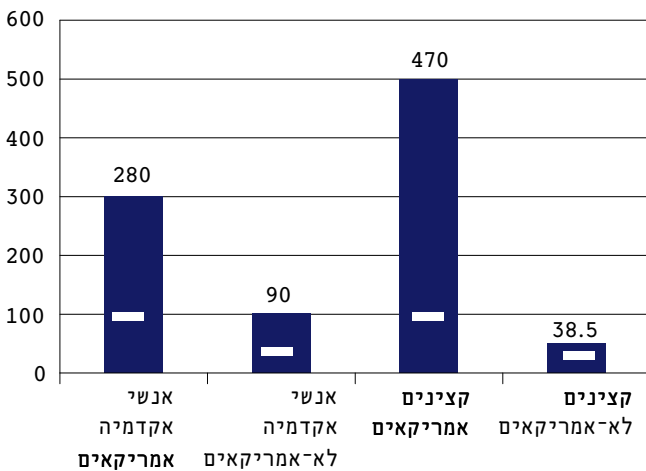
תרשים 4

התפלגות תשובות המומחים לפי זהות לאומית ביחס למספר האזרחים המרבי שניתן לסכן

(1) לצורך תקיפת מפקדת האויב

(2) לצורך תקיפת הבסיס האווירי

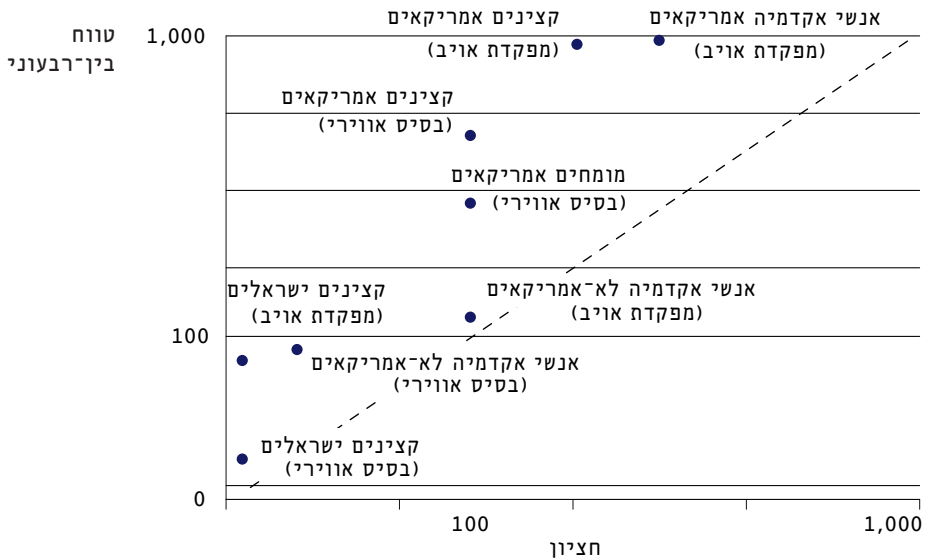

פיזור תשובותיהם של אנשי אקדמיה וקצינים אמריקאים מעיד על הסכמה פחותה יותר ביניהם מאשר בקרב מקביליהם שאינם אמריקאים, ומכאן הסקנו ששיפוטיהם של אנשי האקדמיה והקצינים האמריקאים מהימנים פחות.

בדיקה יסודית יותר של ההבדלים בין אנשי האקדמיה והקצינים האמריקאים לאחרים העלתה שגם הטווחים הבין־רבעוניים וגם הערך החציוני גבוהים יותר בקרב אנשי האקדמיה והקצינים האמריקאים מאשר בקבוצות המומחים והקצינים שאינם אמריקאים. דפוס זה עולה בקנה אחד עם ממצאים קודמים, שלפיהם הערכת חיי אדם כפופה לעיקרון הפסיכו־פיזי הידוע בשם חוק נְגֶר־פֶּכְנֶר (Dickert et al., 2015). על פי עיקרון קוגניטיבי זה, רגישותם של בני אדם לכמויות פוחתת ככל שהם מתמודדים עם ערכים גדולים יותר (Dehaene, 2003). המשמעות היא שמומחים אמריקאים נוטים, בממוצע, לנקוב במספרים גבוהים יותר בשיפוטי המידתיות שלהם, ובשל הקהות הרגשית במספרים גדולים גם הלכידות בין מומחים אמריקאים נמוכה יותר.

ניסינו לבחון אם אפשר להצביע על מהימנות יחסית בקרב קבוצות המומחים והקצינים בהפרדה בין אמריקאים ללא־אמריקאים. מהימנות יחסית הוגדרה כך: היחס בין הטווח הבין־רבעוני (כמעיד על מידת ההסכמה בין המשיבים) לבין התשובה החציונית. על סמך מדד זה הצענו יחס סף מעשי של 1 - כלומר הטווח הבין־רבעוני לא יעלה על ערך החציון. הממצאים מוצגים בתרשים 5.

תרשים 5 היחס בין הטווחים הבינ-רבעוניים לערך החציון של השיפוטים

הערה: הקו המקווקו מייצג יחס של 1 בין שני האומדנים, ואומדנים שמעל הקו משמעם שהטווח הבינ-רבעוני עולה בגודלו על החשבה החציונית.

מן התרשים עולה שהערכים של כל הקבוצות נמצאים מעל להגדרה של מהימנות יחסית; מכאן ששום קבוצה מארבע הקבוצות לא הגיעה להסכמה המלמדת על מהימנות כזאת בשיפוטים בקשר לשתי המטרות הצבאיות, אם כי בקבוצת המומחים (אנשי האקדמיה) שאינם אמריקנים הפערים הצטמצמו ביחס לשתי המטרות, כלומר הלכידות בקבוצה זו גבוהה יותר בפני עצמה.

המהימנות היחסית הטובה ביותר (1.15) הייתה של שיפוטי אנשי האקדמיה שאינם אמריקאים בקשר למטרה האסטרטגית (מפקדת האויב), והגרועה ביותר הייתה של שיפוטי הקצינים האמריקאים בקשר לאותה מטרה (5.43).

עמידות השיפוטים בפני הטיות

בשלוש קבוצות המשתתפים מצאנו כי אנשי אקדמיה והדיוטות הושפעו לפחות מאחד משלושת הגורמים שאינם רלוונטיים; לעומת זאת, אצל הקצינים לא נמצאה השפעה דומה.¹¹

תשובות אנשי האקדמיה וההדיוטות הושפעו מה"עוגן המספרי" שהוצג; הם נטו לאפשר פגיעה רחבה יותר באזרחים כאשר התבקשו לקבל החלטה בנוגע להתקפה שכבר אירעה בעבר (אבל לא באופן מובהק סטטיסטית); בקרב אנשי האקדמיה הייתה השפעה גם לסדר הצגת היעדים (ראו תרשים נ-1 ולוח נ-4 בנספח).

11 לנוכח התפלגות התשובות המספריות, הערכת ההטיות מסתמכת על מודלים סטטיסטיים מסוג cox proportional hazard, בשל התאמתם לקשה רחבה של השערות התפלגות (Kleinbaum and Klein, 2005: 96).

פרק 5

מסקנות

מטרת מחקר זה הייתה לבחון את המהימנות הכרעותיהם של מומחים בעניין המידתיות של פעולות צבאיות. לוח 2 מסכם בקצרה את הממצאים.

לוח 3 סיכום הממצאים

הציבור	מומחים מהצבא	מומחים מהאקדמיה	
X	X	X	מידת הסכמה
X	✓	✓	רגישות
X	✓	X	עמידות בהטיות

מידת ההסכמה

המדד החשוב ביותר של המהימנות הוא מידת ההסכמה בין שיפוטי המומחים. כשמומחים אינם יכולים להגיע להסכמה סבירה, אין מנוס מן המסקנה שאי אפשר לייחס להם ידיעה בתחום הרלוונטי. ממצאינו מראים שאנשי האקדמיה וקציני הצבא אינם מצליחים להסכים ביניהם אשר למספר המרבי של חיי אזרחים שמותר לסכן בתרחישים שהוצגו להם. **רמות ההסכמה בכל שלוש קבוצות המשתתפים היו נמוכות בעקביות ממה שאפשר היה לצפות, אפילו אם מביאים בחשבון מגבלות פסיכו־פיזיות ידועות וקהות רגשית בהערכות של חיי אדם במספרים גדולים** (Dickert et al., 2015).

רגישות

השיפוטים בקרב שני סוגי המומחים (אבל לא בקרב הדיוטות) משקפים רגישות סבירה לשינויים בערך הצבאי של היעד. את הצלחתם זו של המומחים אפשר לייחס להבנה של עקרון המידתיות; היא אף עולה בקנה אחד עם מחקרים קודמים, שהראו כי מומחים רגישים לשיקולים רלוונטיים למידתיות בעת מלחמה (Sulitzeanu-Kenan, Kremnitzer, and Alon, 2016).

עמידות בפני הטיות

התוצאות ברורות פחות כשמדובר בעמידותם של השיפוטים בפני הטיות. במחקר נמצא כי אנשי אקדמיה הושפעו מהטיות במידה דומה להדיוטות. לעומת זאת, לא נמצאו ראיות להשפעת ההטיות האלה על שיפוטם של קציני צבא.

סיכום

אכן נראה שהידע המקצועי של אנשי האקדמיה וקציני הצבא מקנה להם יתרון מסוים בשיפוטי מידתיות בעת מלחמה. מן הממצאים עולה שהמומחים פועלים לפי "תורת מידתיות" (הם מבינים שהתשובה הנכונה אינה באפשרויות הקיצוניות); אך ניתוח רמת ההסכמה של הכרעותיהם מעלה כי הם חסרים את היכולת ליישם את התורה הזאת בצורה מהימנה. הדילמות האמיתיות, המחייבות שיפוטי מידתיות בעת מלחמה, משתרעות לא פעם בין אפשרויות הקיצון (הלא-מידתיות בעליל), ודווקא בטווח המכריע הזה של האפשרויות היה דפוס התשובות של המומחים מפוזר מאוד.

למרות טבעו האוניברסלי של עקרון המידתיות בעת מלחמה נמצאו הבדלי תרבות עקביים ביישום העיקרון הן אצל אנשי האקדמיה והן אצל קציני הצבא. ערך החציון של התשובות שהתקבלו על ידי מומחים וקצינים אמריקאים היה גבוה יותר ומידת ההסכמה ביניהם נמוכה יותר (כלומר תשובותיהם היו מפוזרות

יותר) מאלה של המשתתפים שאינם אמריקאים. עם זאת, אפילו ניתוחי מידת ההסכמה בתוך אותה תרבות לא הניבו מידת הסכמה מהימנה די הצורך של אנשי האקדמיה והקצינים.

לתוצאות המחקר הזה השלכות אתיות ומשפטיות חשובות. ראשית, בגלל אי-יכולתם של מומחים - הן אנשי אקדמיה והן קציני צבא - ליישם באופן מהימן את עקרון המידתיות בעת מלחמה, אזרחים אינם יכולים להסתמך על הגנה הולמת בעת מלחמה, גם כשהצדדים הלוחמים משתדלים לפעול לפי עקרון המידתיות. שנית, אי-יכולתן של קבוצות המומחים (שבדרך כלל הערכת הפעילות הצבאית מוטלת עליהן) להגיע להסכמה בשאלה מהי פגיעה מידתית מחלישה את היכולת שלהם לשמש גורם מהימן גם בבחינה בדיעבד של השאלה אם פעולה צבאית שננקטה עומדת בעקרון המידתיות.

מאמרי תגובה

הצעה לחשיבה אחרת על משמעותה של המידתיות בדיני הלחימה

עמיחי כהן

מן המחקר של סטטמן, סוליציאנוֹ־קינן ומנדל שהוצג לעיל עולה מסקנה ברורה – אין הסכמה של ממש בין אנשי אקדמיה לבין עצמם ובין קציני צבא לבין עצמם בעניין המספר המדויק של אזרחים נפגעים שמעבר לו תיחשב הפגיעה למופרזת, ולפיכך לאסורה על פי עקרון המידתיות הקבוע בדיני הלחימה של המשפט הבינלאומי. אם אין בידינו הכלים להגיע אל התשובה ה"נכונה" על השאלה מהי פגיעה מופרזת באזרחים בעת התקפה של יעד צבאי מסוים, האזרחים נותרים ללא הגנה אמיתית. לאור זאת, תפיסת היישום של עקרון המידתיות צריכה להתמקד בתהליך שנוקט קודם להחלטה על התקפה ובפעולות שנוקט הכוח הצבאי כדי לבחון ולחקור בפגיעה באזרחים לאחר הפעולה.

ההנחה המובלעת במחקר שהוצג היא שעקרון המידתיות אמור להגדיר את הנזק האגבי המותר – לקבוע באופן ברור וחד־משמעי ככל האפשר מהו מספר מופרז של אזרחים שייפגעו. ואולם יש המחזיקים בעמדה שונה לחלוטין אשר למטרתה של המידתיות בדיני הלחימה. על פי עמדה זו, המונח "פגיעה מופרזת" באזרחים נוסח בצורה עמומה מתוך כוונה שלא להציב דרישה מספרית ברורה; לכן עיקר ההגנה שמעניק עקרון המידתיות לאזרחים אינה מתבטאת בהגבלת מספר הנפגעים הצפוי מקרב האזרחים, אלא בחובה לפעול בזירות ולנקוט את כל האמצעים האפשריים כדי להקטין ככל האפשר את מספר הנפגעים מקרב האזרחים.

עמדה זו, אף שאינה מובעת במפורש בדרך כלל, מייצגת היטב את התובנה המקובלת במשפט הבינלאומי כלפי עקרון המידתיות כפי שהוא מיושם בפועל. כך למשל, במקרים המועטים שבהם הרשיעו בתי דין פליליים בינלאומיים נאשמים בשל הפרה של עקרון המידתיות, לא ננקטו כל אמצעי זהירות כדי להגן על אזרחים; מעולם לא הייתה הרשעה בשל הפרזה בפגיעה באזרחים.

כאמור, לפי עמדה זו, עניינה של נורמת המידתיות הוא נקיטת אמצעי זהירות, ועל פיה נקבעות החובות המקצועיות המוטלות על מפקד אשר מורה על התקפה שעלולה לגרום פגיעה באזרחים שאינם מעורבים בלחימה. חובות אלו נגזרות מהתפיסה העקרונית שמטרת עקרון המידתיות היא להביא לכך ששמירה על

חיי אזרחים בלתי מעורבים תהיה חלק מהמטרות של הצבא התוקף, והוא יעשה כל שביכולתו כדי שלא לפגוע בהם. לחובה לנקוט משנה זהירות כמה רכיבים:

(1) חובת איסוף מודיעין. מפקד רשאי לצאת לפעולה צבאית שאזרחים עלולים להיפגע בה רק לאחר שאסף את כל המידע - על האזרחים בסביבה והסיכוי לפגוע בהם - שניתן לצפות ממפקד סביר שיאסוף בנסיבות העניין.

(2) חובת תכנון. על המפקד להיות מודע לסכנת הפגיעה באזרחים; בהתאם, בעת תכנון הפעולה עליו לעשות כל שביכולתו כדי למנוע פגיעה בהם, ולכל הפחות כדי להפחיתה עד למינימום.

(3) אזהרה. על הכוח הצבאי להזהיר את האזרחים מפני פגיעה, אלא אם כן אזהרה כזו תפגע בפעולה הצבאית עצמה.

(4) קבלת החלטה. שקילת השיקולים צריכה להיות נתונה בידי הגורם הצבאי שלו הידע הנרחב ביותר בעניין השפעתה של ההתקפה על אזרחים, בכפוף למידת הדחיפות של הפעולה הצבאית.

(5) חובת החקירה. בכל מקרה שבו נפגעו אזרחים מוטלת על הכוח התוקף החובה לוודא בצורה עצמאית וברורה שההתקפה אכן הייתה מידתית, כלומר שהתקיימו כל המרכיבים שפורטו לעיל. אם הייתה סטייה מההוראות המבצעיות או מהעקרונות שפורטו, חייבת להתקיים חקירה שקופה ומהירה של האירוע שמטרתה להגיע לחקר האמת.

חובת הזהירות ומרכיביה שפורטו לעיל מסיטים את מוקד ההגנה שמקנה עקרון המידתיות לאזרחים מ"מספר מדויק", שסטטמן, סוליציאנוֹ־קין ומנדל שללו את קיומו, לניסוח חובות ריאליסטיות שאפשר למלאן. השימוש באמצעי זהירות אלו הוא שעשוי להפחית את הפגיעה באזרחים גם במקרה שאין ברירה אלא לפגוע בהם.

הפחתת העמימות האופפת את המידתיות

מרדכי קרמניצר

במבט ראשון הממצאים של המחקר שהוצג כאן, שהם מעניינים וחשובים, נראים מפתיעים ומדאיגים. במבט שני הם נותרים מעניינים וחשובים, אך ההפתעה והדאגה מצטמצמות מעט.

לדעתי, ניתן לייחס חלק מהיעדר ההסכמה שהתגלתה בתשובותיהם של המשתתפים במחקר לשלושה גורמים: עמימותו של כלל המידתיות; העובדה שלאנשים שונים יש אינטואיציות מוסריות נוגדות באשר להרג אזרחים אגב ביצוע פעולה צבאית (מהתנגדות דאונטולוגית לכל הרג כזה ועד גישה תועלתנית שמצדיקה פגיעה בכל מספר של אזרחים אם היתרון הצבאי הצפוי מצדיק זאת); והערכות שונות של המומחים ושל אחרים שענו לשאלון באשר למידת היתרון הצבאי שהפעולה הנבחנת צפויה להשיג.

בתגובה לממצאי המחקר אפשר אפוא להציע דרכים לצמצום העמימות האופפת את כלל המידתיות: בצד ההתמודדות עם כלל המידתיות עצמו ועם אופן יישומו, הרחבה של בחינת המידתיות המבוצעת כך שתכלול רכיבים נוספים, עמומים פחות, ובכך להפחית את ההיזדקות לעקרון המידתיות.

תחילה נדרש להבחין בין דוקטרינת המידתיות המלאה לבין כלל המידתיות הצר: דוקטרינת המידתיות היא דוקטרינה המקובלת בהקשרים רבים של המשפט הציבורי, והיא משמשת כדי לבחון אם אפשר להצדיק פגיעה בזכויות הפרט לשם קידום מטרה ציבורית. לפי הדוקטרינה, לבחינת המידתיות של מדיניות ארבעה שלבים: בשלב התכלית הראויה נבדקת התכלית הציבורית שהמדיניות נועדה לקדם; בשלב הקשר הרציונלי נבדק כי האמצעים הננקטים אכן מסוגלים לקדם את אותה תכלית ציבורית; בשלב הצורך נבחנות חלופות שהפגיעה הכרוכה בהן בזכויות הפרט פחותה יותר; ובשלב האחרון, המכונה "המידתיות במובן הצר", נבחן אם התועלת שתושג באמצעות קידום המטרה עולה על הפגיעה בזכותו של הפרט.

במסגרת דיני המלחמה במשפט הבינלאומי שאלת הנזק האגבי הנגרם לאזרחים נבחנת באופן כמעט בלעדי על פי מבחן המידתיות במובן הצר - על הפגיעה באזרחים להיות מידתית ביחס לערך הצבאי של החלטה.

1. הפחתת עמימותו של כלל המידתיות הצר

ראשית, בהליך קבלת ההחלטה ייעשה מאמץ מרבי לברר את מידתו ואת טיבו של היתרון הצבאי במושגים הברורים ביותר האפשריים, ובשים לב לנטייה להפריז בחשיבות היתרון הצבאי. דרך אפשרית לעשות זאת, אף שהיא קשה, היא לשאול איזה מחיר בחיי אדם של אזרחים שלנו, במקרה של התקפת אויב עלינו, היינו רואים כמקובל ומוצדק, בהינתן יתרון צבאי דומה לאויב. נוסף על כך מתבקשת החלפת הביטוי נזק "אגבי", בביטוי שיתייחס מפורשות לחיי אדם.

שנית, מוצע לאמץ פירוש מוסכם או מחייב לכלל המידתיות הצר, הקובע כי פעולה העלולה לפגוע בחפים מפשע מותרת רק אם היתרון הצבאי הריאלי הצפוי ממנה עולה בחשיבותו במידה משמעותית על הנזק שעלול להיגרם לאזרחים שאינם מעורבים בלחימה. דרישה זו מחמירה יותר וברורה יותר מהדרישה שלא יהיה יחס מופרז בין הנזק האגבי ליתרון הצבאי.

שלישית, כאשר עוסקים במאבק בטרור ולא במלחמה כוללת, בעת אומדנו של היתרון הצבאי יש להביא בחשבון שיקולים כגון מידת היכולת של הצד האחר להחזיר לעצמו את כושר הפעולה המלא, ומשך הזמן הנדרש לו לשם כך, וההשלכות השליליות האפשריות של הפעולה – ובהן הגדלת מעגל האיבה והנקמה וההשפעה על הלגיטימציה מבית ומחוץ, על יתרונה המוסרי של המדינה על פני המחבלים ועל האתיקה הצבאית.

רביעית, אל שולחן קובעי המדיניות צריכים לשבת אנשי מעשה מנוסים, מפקדים שהתמודדו עם הנושא בעבר, תובעים, סנגורים ציבוריים ושופטים.

חמישית, אם יתקיים פורום כזה, תחליף אפשרי להנחיה שיפוטית – שהיא כלי מרכזי להפגת עמימות ביישום של כללים משפטיים – הוא קיום משפטים מודרכים. מכיוון שאי־אפשר להסתמך על פסיקה קיימת בתחום המידתיות במלחמה, וככל הנראה גם לא על פסיקה עתידית, משפטים מודרכים הנוגעים למצבים שונים ומתמקדים בשאלות שונות עשויים לספק להן תחליף.

2. צמצום ההיזקקות לכלל המידתיות הצר

נוסף על הדרכים שהצעתי מעלה, העשויות להפחית במידת מה את העמימות של כלל המידתיות הצר, להלן דרכים שעשויות להפחית את ההיזקקות לכלל הזה. עקרונית, כאשר פעולה צבאית עלולה לפגוע בחפים מפשע, מוצדק לבחון את עקרון המידתיות הרחב במלואו ולא להסתפק במבחן המידתיות הצר בלבד, שבו נשקלת עלות אל מול תועלת. לבחינה מקיפה ורחבה של העיקרון במלואו שתי תכליות: צמצום של בעיית העמימות ומניעת הצורך להכריע בגדרי מבחן המידתיות הצר, והפחתת המקרים שבהם נפגעים אזרחים בלתי מעורבים - כלומר הפיכת אופן ניהול המלחמה לצודק יותר.

חשוב להבהיר כי הכלל המתיר לפגוע בחפים מפשע בתנאים מסוימים הוא בגדר חריג לכלל העקרוני, האוסר לפגוע בחפים מפשע. כיוון שמדובר בהיתר חריג, השימוש בו טעון הצדקה מיוחדת. לדעתי, בחינה של עקרון המידתיות במלואו, על כל שלבי, יכולה לשמש מסגרת טובה לבחון אם אכן מתקיימת הצדקה מיוחדת לחרוג מן הכלל. ואלה שלבי הבחינה:

(1) מידת הפגיעה בזכויות. נקודת המוצא בניתוח חייבת להיות שככל שמדובר בסיכון ממשי ומשמעותי לפגיעה בחיי אדם או בגופו - עניינו בפגיעה קשה ביותר בזכויות שאין חמורה ממנה. לכן, בין השאר, נדרש לעשות מאמץ מרבי לברר או להעריך את היקף הפגיעה הצפוי וכן לקבל הערכה שוטפת ומשתנה של תמונת המציאות עד לרגע האחרון של הפעולה המדוברת. חיוני שהערכת המידע על היקף הפגיעה הצפויה או מידת הסתברותה לא תוטה בשל הרצון (הטבעי) לצאת לפעולה. ככל שהמידע עשיר ומלא יותר, משתפרת היכולת להעריך את הסיכון הטמון בפעולה ולקבוע באופן ודאי או קרוב לוודאי את תוצאותה. יש לשקול את משמעותו של שינוי זה בנקודת המבט מבחינה משפטית ומוסרית.

(2) תכלית הפעולה הצבאית. בחינה דקדקנית, במושגים מוגדרים וקונקרטיים ככל האפשר, של היתרון הצבאי שמצפים להשיג - לא היתרון שרוצים או מקווים להשיג, אלא היתרון שמעריכים באופן ריאליסטי ובלתי מוטה שאפשר להשיג. מתבקש לשאול אם היתרון הצבאי שמצפים להשיג חשוב מספיק כדי להצדיק

הרג של אנשים שאינם נחשבים למסוכנים; אם היתרון הצבאי אינו מובהק דיו או חשוב דיו – יש להימנע מהפעולה.

(3) התאמת האמצעי לתכלית. אם אכן יש לפעולה המתוכננת יתרון צבאי של ממש, מתבקש לבחון את התאמתה להשגת היעד. אם הסיכוי להשיג יתרון צבאי כזה הוא זניח או נמוך (למשל, משום שכדי שיושג צריכות להתקיים הנחות שונות, והתקיימותן מוטלת מאוד בספק), ואילו הפגיעה בחפים מפשע מסתברת כאפשרות ממשית – יש להימנע מן הפעולה.

(4) איתור חלופה פוגענית פחות. לפני שמחליטים על יציאה לפעולה הכרוכה בפגיעה בחפים מפשע, יש לבחון אם אפשר להשיג את היתרון הצבאי שמצפים לו, או יתרון צבאי דומה, באמצעות פעולה חלופית שאינה כרוכה בסיכון חפים מפשע, או שהסיכון הכרוך בה לחפים מפשע נמוך יותר. אם יש פעולה חלופית כזו, לרבות דחייה של הפעולה המתוכננת למועד מאוחר יותר, יש להעדיף את נקיטתה על פני הפעולה המקורית.

(5) מבחן המידתיות הצר. בהיעדר חלופה אין מנוס משקלול היתרון הצבאי שמצפים להשיג לעומת היקף הפגיעה בחפים מפשע. כאמור, ההכרעה בעניין זה תהיה סבירה יותר אם נבחן את היחס שלנו למצב הפוך – פעולה צבאית, מוצדקת כשלעצמה, של האויב נגדנו הפוגעת באזרחינו. אם מהלך כזה של האויב קביל בעינינו, יש סיבה לחשוב שמדובר בהכרעה סבירה. כל עוד היתרון הצבאי הטמון בפעולה מנוסח במונחים של ההישג הצבאי במלחמה, קשה להשוות בינו לבין הפגיעה באזרחים. לכן, ככל שניתן לתרגם את היתרון הצבאי שמצפים להשיג מן הפעולה למונחים של "חיסכון" בחיי אדם, שלנו ושל האויב, ראוי לעשות כן למרות הקושי הכרוך בהערכה של מספר חללינו. אם על שתי כפות המאזנים יונחו חיי אדם, יהיה קל יותר לקבל החלטה.

לסיכום, תרומתו של המחקר המרתק של סטטמן, סוליציאנוֹ־קין ומנדל היא רבה, בעיקר משום שהוא מחדד את החשיבות שבהשקעת מאמצים להפחתת העמימות הרבה סביב כלל המידתיות. בכך הוא מסייע להגביר את האמינות וההסכמה שבהפעלת הכלל, ובעיקר – עשוי להביא להפחתת הפגיעה הבלתי מוצדקת באזרחים בלתי מעורבים.

בעקבות ממצאי המחקר על שיפוטי מומחים בעניין מידתיות בלחימה: הצעות מעשיות

רענן סוליציאנוֹ־קינן ודני סטטמן

המחקר שהוצג לעיל הראה שאפילו אנשי אקדמיה מומחים, המכירים היטב את הספרות בתחומי האתיקה והמשפט על לחימה, אינם מצליחים להגיע להסכמה סבירה בהכרעה מהי פגיעה מידתית באזרחים במסגרת תקיפות צבאיות של מטרות לגיטימיות. ליתר דיוק, תשובותיהם מתכנסות רק במקרי קיצון: תקיפות שבהן הפגיעה באזרחים קטנה מאוד בהשוואה לערך הצבאי של הפעולה - שיש הסכמה רחבה שהן מותרות; ותקיפות שבהן הפגיעה באזרחים גדולה מדי בהשוואה לערך הצבאי - שיש הסכמה רחבה שהן אסורות. אלא שמקרים קיצוניים אלו הם יוצאי דופן. הנזק האגבי הצפוי ברוב התקיפות משתרע בין שני קצוות אלו, ומן המחקר עולה כי אין למומחים כלים כדי להגיע לשיפוטיות מהימנים בעניינם. בין שפונים למומחים מן האקדמיה לפני התקיפה כדי לקבל חוות דעת, ובין שפונים אליהם בדיעבד כדי להעריך את התקיפה מבחינה אתית או משפטית, הכרעותיהם אינן מהימנות מספיק משום שיש ביניהן שונות רבה, ומשום שנמצאו עדויות להטיות קוגניטיביות בשיפוטיות אלה. יתרה מזו, אף שדרישת המידתיות מוגדרת באותו אופן בכל העולם, נמצאו הבדלים ניכרים בין שיפוטי המידתיות של אנשי אקדמיה אמריקאים לעומת לא־אמריקאים.

תוצאה דומה התקבלה גם בקרב מקבלי ההחלטות בצבא. תשובותיהם של הקצינים בקבוצה שנבדקה הצליחו להתכנס רק במקרי הקיצון, ונמצא שהשיפוטיות שלהם מושפעים באופן מכריע מהתרבות הלאומית או הארגונית של הצבא שהם משתייכים אליו. אף שקצינים ישראלים וקצינים אמריקנים לומדים את אותה דרישת מידתיות, הם מיישמים אותה בצורה שונה; קצינים ישראלים מתירנים פחות בכל הנוגע לשימוש בכוח מעמיתיהם האמריקאים במקרים שבהם תקיפות עלולות לגרום נזק אגבי לאזרחי האויב.

לכאורה, הממצאים המראים כי שיפוטי המידתיות אינם מהימנים מובילים למסקנה שיש להוציא את דרישת המידתיות מרשימת הכללים האתיים והמשפטיים המסדירים לחימה. ברם, מסקנה זו קצת פזיזה. ראשית, מומחים מן האקדמיה ומן הצבא מסוגלים לזהות באופן מהימן מקרים שבהם הפגיעה הצפויה באזרחים מופרזת בעליל, ובמקרים אלה לאסור על פגיעה בלתי מידתית.

ייתכן גם שמנסחי אמנת ז'נווה כיוונו רק למקרים קיצוניים כאלה כשכללו בה דרישה שהפגיעה באזרחים לא תהיה "מופרזת" (excessive).

שנית, גם במקרים שאינם קיצוניים יש מקום לדרוש ממקבלי החלטות להביא בחשבון את הנזק האגבי הצפוי לאזרחים. מסיבות פסיכולוגיות מובנות, קצינים וחילים נוטים בדרך כלל להיות מתירנים יותר בשימוש בכוח בזמן מלחמה, כשנראה להם שהדבר נחוץ לשם הגנה על חיילים או על מטרות אזרחיות, ואילו שקלו זאת בנסיבות מלחיצות ומאיימות פחות, אצבעם על ההדק הייתה כמובן קלה פחות. הציפייה המוסרית מקצינים ומחיילים לחשוב היטב על הנזק האגבי לאזרחי האויב לפני שהם פועלים מיועדת אפוא לתקן הטיה זו.

עם זאת, הבאתו בחשבון של הנזק האגבי לאזרחי האויב בנסיבות שאינן קיצוניות מאוד אינה צפויה להוביל לשיפוט מהימן בדבר הלגיטימיות או האי־לגיטימיות של גרימת אותו נזק אגבי. בנסיבות אלה ראוי לכאורה לאמץ מדיניות כללית של הימנעות מתקיפות במקרים של ספק, כלומר להעדיף טעות ככל שמדובר בריסון הפגיעה באזרחי האויב. אבל גם להימנעות מתקיפות מותרות עשוי להיות מחיר מוסרי. למשל, מתן יתרון לאויב לממש את כוונתו הבלתי מוסרית, הפקרת אזרחים למתקפות עוינות וכן הלאה. ייתכן שעל מדינות לבחור בגישה השוללת התקפה במקרים של ספק רק בנסיבות של עימות צבאי שאינו כרוך באיום קיומי; ואילו בנסיבות של מלחמה הכרוכה באיום קיומי על מדינות לפעול כמיטב הבנתן בכל הנוגע לדרישת המידתיות. המשמעות היא אפוא שהתקפות הכרוכות בפגיעה קיצונית באזרחי האויב בהשוואה לתועלת הצבאית הצפויה מהן לא יאושרו, אך שטווח הפעולות שבעניינן יתקבלו החלטות לכאן או לכאן יהיה גדול, ולא תהיה יכולת להגן על החלטות האלה או לבקר אותן באופן חד־משמעי.

במישור המשפטי מסקנת המחקר היא שרק במקרים נדירים תהיה הצדקה לבתי משפט - ברמת המדינה או ברמה הבינלאומית - להרשיע חיילים או קצינים בגין הפרה של דרישת המידתיות. ככל הידוע לנו, זוהי המדיניות הנוהגת בטרिבונלים לאומיים ובינלאומיים, ואפשר לראות בה אישור למסקנה זו.

מכיוון שברוב המקרים דרישת המידתיות אינה הנחיה מועילה מספיק כדי להגן על אזרחים בעת לחימה, מתעורר החשש שהם יוותרו ללא הגנה אתית ומשפטית. אולם חשש זה אינו מוצדק. מגבלה חשובה אחרת על שימוש בכוח

היא מגבלת ההכרחיות, שהיא חלק ממבחן המידתיות במובן הרחב של המושג. מגבלת ההכרחיות תובעת להשקיע מאמץ כדי למזער את הפגיעה באזרחי האויב ולוודא שהפגיעה איננה מעל הנדרש; ציות לה יקנה לאזרחים הגנה בלתי מבוטלת בעת מלחמה. עם זאת, על בסיס המתודולוגיה שהונחה במחקר הנוכחי, יש צורך במחקר עתידי שיוודא כי דרישת ההכרחיות אכן מיושמת כנדרש.

לוח נ-1
מדגם אנשי האקדמיה

רמת המובהקות	הפער בין המדגם לאוכלוסייה	אחוז מהמדגם	אוכלוסייה (%) *	
				מדינה
0.050	2.5	7.3	4.8	אוסטרליה
0.016	3.6	6.2	2.6	קנדה
0.431	0.3	0.7	0.4	צרפת
0.982	0.0	1.4	1.4	גרמניה
0.207	-1.7	4.2	5.9	ישראל
0.116	1.6	4.8	3.2	הולנד
0.061	0.5	0.7	0.2	סינגפור
0.454	-0.6	1.4	2.0	שוודיה
0.726	-0.8	18.0	18.8	בריטניה
0.120	-4.6	46.0	50.6	ארצות הברית
0.227	-2.1	8.0	10.1	מדינות אחרות
				מין
0.140	-3.9	23.5	27.4	נשים
				תחום מומחיות**
		47.1		פילוסופיה
		46.0		משפט
		32.9		מדע המדינה
		20.4		אחר
		69.7		כשיר להצטרפות לחקירה רשמית, על פי דיווח עצמי
		289		N

* המונח "אוכלוסייה" מתייחס לכל המומחים שנמצאו מחאימים על בסיס קריטריוני ההכללה ונכללו ברשימה המקורית של המשיבים הפוטנציאליים.
** השאלון אפשר למראיינים לבחור יותר מתחום מומחיות אחד.

לוח נ-2
מדגם קציני הצבא

ממוצע/יחס	
0.526	מדינה (ארצות הברית)
37.9 (SD=6.93)	גיל
0.624	ניסיון קרבי
17.20 (SD=7.21)	וחק בצבא
243	N

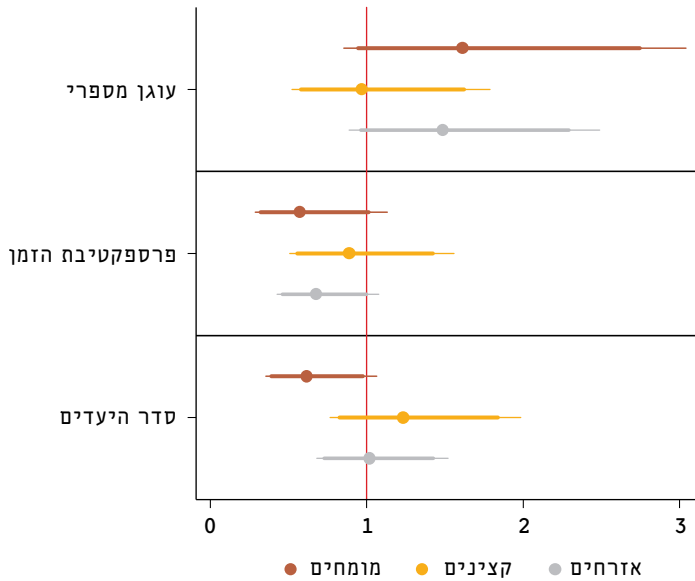
לוח נ-3
מדגם האזרחים (הדיוטות)

הפער בין המדגם לאוכלוסייה	אחוז מהמדגם	אוכלוסיית ארצות הברית	
+0.04	0.56	0.52	מגדר
			נקבה
			גיל
n.s.	0.12	0.11	24-18
n.s.	0.20	0.18	34-25
n.s.	0.14	0.17	44-35
-0.03	0.16	0.19	54-45
n.s.	0.19	0.17	64-55
n.s.	0.20	0.18	+65
			אזור
n.s.	0.17	0.18	צפון-מזרח
n.s.	0.21	0.22	המערב התיכון
n.s.	0.38	0.37	דרום
n.s.	0.25	0.23	מערב

הפער בין המדגם לאוכלוסייה	אחוז מהמדגם	אוכלוסיית ארצות הברית	
			מוצא אתני
+0.04	0.67	0.63	לבן
n.s.	0.15	0.13	אפרו־אמריקאי
n.s.	0.04	0.05	אמריקאים ממוצא מזרח־אסייתי
-0.05	0.12	0.17	היספני
n.s.	0.03	0.02	אחר
			רמת השכלה
-0.06	0.07	0.13	למד בתיכון או פחות
n.s.	0.30	0.30	בוגר תיכון
+0.03	0.32	0.29	למד במכללה
n.s.	0.20	0.18	בוגר מכללה
n.s.	0.12	0.10	תואר שני
			הכנסה
n.s.	12%	13%	מתחת ל-\$15k
n.s.	14%	12%	\$15k-\$25k
n.s.	13%	11%	\$25k-\$35k
n.s.	16%	14%	\$35k-\$50k
n.s.	20%	18%	\$50k-\$75k
-0.03	9%	12%	\$75k-\$100k
n.s.	13%	13%	\$100k-\$150k
n.s.	3%	5%	\$150k-\$200k
-0.03	2%	5%	\$200k+

אומדני האוכלוסייה מבוססים על נתוני מפקד האוכלוסין של ארצות הברית; סטיות מובהקות סטטיסטית ($p < 0.05$) מהמדגם האמריקאי מצוינות בעמודה השמאלית.

תרשים נ-1
השפעותיהן של הטיות על התשובה
("עוגן מספרי", פרספקטיבת הזמן וסדר היעדים)

אומדנים נקודתיים מופיעים עם רווחי-סמך של 95% (דקים) ושל 90% (עבים).

לוח נ-4
ניתוח עמידות בפני הטיות

הדיוטות	קציני צבא	אנשי אקדמיה	
1.485	0.968	1.611	עוגן מספרי
(.391)	(.303)	(.522)	
0.678	0.889	0.572	פרספקטיבת הזמן
*(.160)	(.254)	(.199)	
1.018	1.233	0.617	סדר היעדים (תחילה
(.208)	(.299)	*(.171)	המפקדה)
	0.238	0.400	ארצות הברית
	***(.061)	***(.113)	
0.875	0.649	0.470	מפקדה
(.105)	***(.105)	***(.091)	
356	198	135	תצפיות
234	123	82	מספר קבוצות

יחס הסיכונים (טעות תקן):

* $p < 0.01$, ** $p < 0.05$, *** $p < 0.1$

מודל גרסיה של Cox לפונקציית הסיכון, עם אפקט מקרי ברמת כל משיב/ה.

התסריטים שהוצגו למשתתפים במחקר

תסריט מפקדה: גרסה צופה פני עתיד

מדינה א' נמצאת במלחמה עם מדינה ב'. לצורך הדיון הנח כי למדינה א' הצדקה מוסרית ליציאה למלחמה זו, משום שמדינה ב' פלשה באופן שאינו מוצדק לשטחה של מדינה א'. מטרת הפלישה היא סיפוח שטח גדול של מדינה א' שמדינה ב' טוענת לבעלות עליו ללא בסיס עובדתי. המלחמה נמשכת כבר שבועיים עם אבדות משמעותיות לשני הצדדים, הכוללות חיילים ואזרחים. צבא א' לא הצליח להביא לנסיגה של צבא ב' אל מחוץ לגבולות המדינה, אך הצליח להאט את התקדמותו ולפגוע בכוחותיו. המלחמה מתרחשת בכל מקום – ביבשה, באוויר ובים – ושני הצדדים תוקפים מטרות צבאיות בנחישות וביעילות ככל יכולתם. פרשנים מעריכים כי המלחמה צפויה להימשך עוד זמן מה.

הודות להצלחה בנטרול חלקי של מערך ההגנה האווירית של צבא ב', יש לצבא א' כעת אפשרות לתקוף את המטכ"ל של צבא ב'. לתקיפת מטרה זו צפוי להיות ערך אסטרטגי ניכר בעקבות הפגיעה שתיגרם ליכולת של צבא ב' לנהל את הלחימה. כמובן, כמו בתקיפות אחרות במלחמה זו, ובמלחמות באופן כללי, לא ניתן לנבא בוודאות את השפעה המדויקת של ההתקפה על ניצחון במלחמה או על צמצום האבדות בנפש בקרב אזרחים וחיילים במדינה א'.

לרוע המזל, המטכ"ל של צבא ב' ממוקם סמוך לאזור המיושב בצפיפות, ולא ניתן לתקוף אותו ללא פגיעה אפשרית באזרחים החיים בסמוך [לפי הערכות הצבא תקיפת המטכ"ל תביא למותם של כ־30 אזרחים]¹².

האפשרות לתקיפה מוגבלת בזמן. מרבית הסיכויים שהתנאים לבצע את התקיפה לא יתקיימו עוד מחר. לפיכך על צבא א' להחליט על ההתקפה היום, על בסיס המידע שתואר לעיל.

ת ס ר י ט מ פ ק ד ה : ג ר ס ת ע ב ר

מדינה א' נמצאת במלחמה עם מדינה ב'. לצורך הדיון הנח כי למדינה א' הצדקה מוסרית ליציאה למלחמה זו משום שמדינה ב' פלשה באופן שאינו מוצדק לשטחה של מדינה א. מטרת הפלישה היא סיפוח שטח גדול של מדינה א' שמדינה ב' טוענת לבעלות עליו ללא בסיס עובדתי. המלחמה נמשכת כבר שבועיים עם אבדות משמעותיות לשני הצדדים, הכוללות חיילים ואזרחים. צבא א' לא הצליח להביא לנסיגה של צבא ב' אל מחוץ לגבולות המדינה, אך הצליח להאט את התקדמותו ולפגוע בכוחותיו. המלחמה מתרחשת בכל מקום - ביבשה, באוויר ובים - ושני הצדדים תוקפים מטרות צבאיות ונחישות וביעילות ככל יכולתם. פרשנים מעריכים כי המלחמה צפויה להימשך עוד זמן מה.

הודות להצלחה בנטרול חלקי של מערך ההגנה האווירית של צבא ב', הייתה לצבא א' אפשרות לתקוף את המטכ"ל של צבא ב'. לתקיפת מטרה זו הייתה צפויה להיות ערך אסטרטגי ניכר בעקבות הפגיעה שתגרום ליכולת של צבא ב' לנהל את הלחימה. כמוכן, כמו בתקיפות אחרות במלחמה זו, ובמלחמות באופן כללי, לא ניתן היה לנבא בוודאות את ההשפעה המדויקת של ההתקפה על ניצחון במלחמה או על צמצום האבדות בנפש בקרב אזרחים וחיילים במדינה א.

לרוע המזל, המטכ"ל של צבא ב' היה ממוקם סמוך לאזור המיושב בצפיפות, ולא ניתן היה לתקוף אותו ללא פגיעה אפשרית באזרחים החיים בסמוך.

האפשרות לתקיפה הייתה מוגבלת בזמן. מרבית הסיכויים היו שהתנאים לבצע את התקיפה לא היו מתקיימים עוד למחרת. לפיכך צבא א' החליט לבצע את ההתקפה על בסיס המידע שתואר לעיל, השמידה את המטכ"ל של צבא ב', מה שהביא למותם של 30 אזרחים.

ת ס ר י ט ב ס י ס ח י ל ה א ו ו י ר : ג ר ס ה צ ו פ ה פ נ י ע ת י ד

מדינה א' נמצאת במלחמה עם מדינה ב'. לצורך הדיון הנח כי למדינה א' הצדקה מוסרית ליציאה למלחמה זו משום שמדינה ב' פלשה באופן שאינו מוצדק לשטחה של מדינה א. מטרת הפלישה היא סיפוח שטח גדול של מדינה א' שמדינה ב' טוענת לבעלות עליו ללא בסיס עובדתי. המלחמה נמשכת כבר שבועיים עם אבדות משמעותיות לשני הצדדים, הכוללות חיילים ואזרחים. צבא א' לא הצליח

להביא לנסיגה של צבא ב' אל מחוץ לגבולות המדינה, אך הצליח להאט את התקדמותו ולפגוע בכוחותיו. המלחמה מתרחשת בכל מקום – ביבשה, באוויר ובים – ושני הצדדים תוקפים מטרות צבאיות בנחישות וביעילות ככל יכולתם. פרשנים מעריכים כי המלחמה צפויה להימשך עוד זמן מה.

במהלך המלחמה צבא א' מעוניין לתקוף בסיס אווירי קטן יחסית שממנו ממריאים מטוסים של צבא ב' לביצוע משימות שונות. לצבא ב' שני בסיסי חיל אוויר נוספים, אך גם בבסיס קטן זה נעשה שימוש משמעותי לתקיפת צבא א'. לתקיפת הבסיס האווירי יהיה ערך טקטי בצמצום היכולת של חיל האוויר של צבא ב' לבצע תקיפות באזור.

כמובן, כמו במבצעים אחרים של מלחמה זו, ובמלחמות באופן כללי, לא ניתן לנבא בוודאות את ההשפעה המדויקת של ההתקפה על מטרה טקטית זו ועל ניצחון במלחמה באופן כללי. כמו כן, לא ניתן לנבא את ההשפעה של התקיפה על צמצום האבדות בנפש בקרב אזרחים וחיילים במדינה א'.

לרוע המזל, הבסיס האווירי ממוקם סמוך לאזור המיושב בצפיפות ולא ניתן לתקוף אותו ללא פגיעה אפשרית באזרחים החיים סמוך לבסיס [לפי הערכות הצבא תקיפת בסיס חיל האוויר תביא למותם של כ־30 אזרחים¹³].

האפשרות לתקיפה מוגבלת בזמן. מרבית הסיכויים שהתנאים לבצע את התקיפה לא יתקיימו עוד מחר. לפיכך על צבא א' להחליט על ההתקפה היום, על בסיס המידע שתואר לעיל.

ת ס ר י ט ב ס י ס ח י ל ה א ו ו י ר : ג ר ס ת ע ב ר

מדינה א' נמצאת במלחמה עם מדינה ב'. לצורך הדיון הנח כי למדינה א' הצדקה מוסרית ליציאה למלחמה זו משום שמדינה ב' פלשה באופן שאינו מוצדק לשטחה של מדינה א' מטרת הפלישה היא סיפוח שטח גדול של מדינה א' שמדינה ב' טוענת לבעלות עליו ללא בסיס עובדתי. המלחמה נמשכת כבר שבועיים עם אבדות משמעותיות לשני הצדדים, הכוללות חיילים ואזרחים. צבא א' לא הצליח להביא לנסיגה של צבא ב' אל מחוץ לגבולות המדינה, אך הצליח להאט את

13 הטקסט שבסוגריים המרובעים הוצג רק לנבדקים בתנאי "עוגן".

התקדמותו ולפגוע בכוחותיו. המלחמה מתרחשת בכל מקום - ביבשה, באוויר ובים - ושני הצדדים תוקפים מטרות צבאיות בנחישות וביעילות ככל יכולתם. פרשנים מעריכים כי המלחמה צפויה להימשך עוד זמן מה.

במהלך המלחמה צבא א' היה מעוניין לתקוף בסיס אווירי קטן יחסית, שממנו המריאו מטוסים של צבא ב' לביצוע משימות שונות. לצבא ב' שני בסיסי חיל אוויר נוספים, אך גם בבסיס קטן זה נעשה שימוש משמעותי לתקיפת צבא א'. לתקיפת הבסיס האווירי צפוי היה להיות ערך טקטי בצמצום היכולת של חיל האוויר של צבא ב' לבצע תקיפות באזור.

כמובן, כמו במבצעים אחרים של מלחמה זו, ובמלחמות באופן כללי, לא ניתן היה לנבא בוודאות את ההשפעה המדויקת של ההתקפה על מטרות טקטיות זו ועל ניצחון במלחמה באופן כללי. כמו כן, לא ניתן היה לנבא את ההשפעה של התקיפה על צמצום האבדות בנפש בקרב אזרחים וחיילים במדינה א.

לרוע המזל, הבסיס האווירי היה ממוקם סמוך לאזור המיושב בצפיפות ולא ניתן היה לתקוף אותו ללא פגיעה אפשרית באזרחים החיים סמוך לבסיס.

האפשרות לתקיפה הייתה מוגבלת בזמן. מרבית הסיכויים היו שהתנאים לבצע את התקיפה לא היו מתקיימים עוד מחר. ההתקפה על בסיס המידע שתואר לעיל, השמידה את בסיס חיל האוויר של צבא ב', מה שהביא למותם של 30 אזרחים.

רשימת המקורות

Adcock, Robert, and David Collier, 2001. "Measurement Validity: A Shared Standard for Qualitative and Quantitative Research," *American Political Science Review* 95 (3): 529–546.

Barber, Rebecca J. 2010. "The Proportionality Equation: Balancing Military Objectives with Civilian Lives in the Armed Conflict in Afghanistan," *Journal of Conflict and Security Law* 15 (3): 467–500.

Dehaene, Stanislas, 2003. "The Neural Basis of the Weber-Fechner Law: A Logarithmic Mental Number Line," *Trends in Cognitive Science* 7 (4): 145–147.

Dickert, Stephan, Daniel Västfjäll, Janet Kleber, and Paul Slovic, 2015. "Scope Insensitivity: The Limits of Intuitive Valuation of Human Lives in Public Policy," *Journal of Applied Research in Memory and Cognition* 4 (3): 248–255.

Gardam, Judith, 2004. *Necessity, Proportionality and the Use of Force by States*, Cambridge: Cambridge University Press.

Gross, Michael L., 2008. "The Second Lebanon War: The Question of Proportionality and the Prospect of Non-lethal Warfare," *Journal of Military Ethics* 7 (1): 1-22.

Hurka, Thomas, 2005. "Proportionality in the Morality of War," *Philosophy and Public Affairs* 33 (1): 34-66.

Kleinbaum, David G., and Mitchel Klein, 2005. *Survival Analysis: A Self-learning Text*, New York: Springer (2nd ed.).

Sulitzeanu-Kenan, Raanan, Mordechai Kremnitzer, and Sharon Alon, 2016. "Facts, Preferences, and Doctrine: An Empirical Analysis of Proportionality Judgment," *Law & Society Review* 50 (2): 348-382.

המכון הישראלי
לדמוקרטיה

www.idi.org.il

מסת"ב:

978-965-519-264-3